

HOMENATGES

Amb motiu del cinquantenari de la mort de Jaume Massó i Torrents, l'Institut d'Estudis Catalans en col·laboració amb la Biblioteca de Catalunya celebrà un acte d'homenatge el dia 17 d'octubre. Hi intervingueren, sota la presidència de l'Il·lm. Sr. Emili Giralt, president de l'Institut, el Sr. Jordi Castellanos, catedràtic de Literatura Catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona, i el Sr. Manuel Jorba, director de la Biblioteca de Catalunya.

Els textos de les intervencions són reproduïts a continuació.

I

Massó i Torrents: El combat per la cultura

Pompeu Fabra, en l'entrevista que li va fer Tomàs Garcés a la *Revista de Catalunya*, el 1926, es referia a Jaume Massó i Torrents com «el meu millor amic [...], company d'excursions i de polèmica [...], que tenia idees tan clares sobre el que calia fer, que tots els seus llibres els concebia formant part de vastes sèries. Era un home de molts projectes. No n'ha realitzat gaires, però la vocació que el va portar a l'Institut s'ha descabdellat en un treball formidable que val per tots els projectes. Massó i Torrents, neguitós, febrós d'ambicions nobilíssimes, és una formidable estampa d'intel·lectual renaixentista».

Fabra coneixia bé Massó i Torrents i si afirmava que no havia arribat a realitzar gaires projectes dels que havia concebut, cal pensar que en devia haver concebut molts. Perquè sorprèn, de veritat, si se segueix la trajectòria biogràfica de Massó, la quantitat d'iniciatives que va arribar a portar a terme i, alhora, la qualitat i la importància que moltes d'aquestes iniciatives han tingut per a la cultura catalana moderna. Quan descobrim que un quadern escolar, darrere els problemes de matemàtiques, conté la declaració de principis amb què comença la revista *L'Avenç* i sabem avui quina repercussió va arribar a tenir, poc després, aquesta revisteta d'estudiants, no podem sinó convèncer-nos de l'encert de la visió cultural d'aquell noi, dotat d'aquell sisè sentit capaç de sintonitzar amb les profundes necessitats culturals i de respondre-hi humilment i amb eficàcia.

Potser el gran mèrit de Massó i Torrents no sigui altre que aquesta visió precisa de la dimensió pública de la seva activitat cultural, combatent amb les idees (creant revistes, editorials o alienant-se i defensant els grups més innovadors) o amb els treballs erudits. Hi havia, en aquest punt, alguna cosa d'intel·lectual «renaixentista», com diu Fabra en un sentit que em permeto historitzar (i, potser, traïr el que li donava originalment Fabra): Massó va ser fill de la Renaixença, d'una Renaixença que havia arribat ja a la maduresa i que l'obligava, a ell, a posar les bases per a la seva superació. En els seus escrits dels primers vuitanta —publicats al *Diari Català* i a *L'Avenç* o inèdits, com el poema «Lo triomf del Progrés» o el monòleg «Enrich de Villena»—, mostra la seva situació en una cruïlla cultural, com a punt de confluència de la tradició romàntica amb els aires nous —polítics i literaris— que acaba de descobrir en el cercle de Valentí Almirall. Hi ha, en aquests escrits, un rerefons pròxim al Víctor Balaguer que canta el progrés o reelabora en clau patriòtica el llegendari català, però s'hi mostra també una actitud programàtica i reformista que mira cap a la modernitat. Això ens explica que aquella revisteta d'estudiants que era *L'Avenç* assumís l'herència almiralliana i que ho fes amb èxit incorporant, al costat de la dels joves promotors, la signatura del mateix Almirall i les de Conrad Roure, Emili Guanyavents, Eudald Canibell o Apel·les Mestres. És així com naixia un moviment renovador: Massó havia posat els fonaments que l'havien de fer possible. I va saber trobar també, ben aviat, una persona clau, el seu amic Ramon D. Perés, d'una formació més sòlida que la seva, que va acabar de perfilar i donar sentit als objectius perseguits.

Si analitzem el Modernisme com un esforç per substituir les estructures culturals de la Renaixença per unes altres d'equiparables amb les europees del moment (de submissió, bàsicament, a la llei del mercat, amb tot el joc de valors que hi juguen, els uns industrialistes, al-

tres aparentment antiindustrials), hem de reconèixer que la figura de Massó i Torrents no ens dóna els aspectes de confrontació institucional, sinó, sobretot (encara que no exclusivament), els de continuïtat i, sense entrar-hi en contradicció, els de renovació. Observem, si no, un dels aspectes de la seva activitat que millor el caracteritzen: la literatura d'excursions. Massó s'hi va dedicar de ple. Es va fer membre de l'Associació d'Excursions Catalana (més progressista, cosmopolita i científicista que l'antiga Associació Catalanista d'Excursions Científiques, digui el que digui el nom) i, en mots de Pau Vila, del 1932, «sentí l'enciclopedisme de l'excursionisme matiner, i el sentia no per un afany egoista, de fruïció personal, sinó per escampar arreu les pròpies observacions, el coneixement personal de la terra. Fruit primerenc d'aquests anhels» —continua Pau Vila— «fou el seu llibret *Catalunya per sos rius. Lo Fresser*, que ha esdevingut avui una raresa bibliogràfica, petita guia d'aquell affluent del Ter, en la qual el lector podia trobar descripcions geogràfiques, històriques, indicacions arqueològiques, costums, cançons, llegendes, etc.».¹ El mateix Massó reclama, en aquest punt, el mestratge del patriarca de la Renaixença, Marià Aguiló: «Ah! No hi ha dubte que l'Aguiló va ser el nostre mestre, el primer excursionista a la manera nostra, i que també sentia, al moment d'anotar cada observació, el foc sagrat de l'amor patri».²

Però lluny de les actituds nostàlgiques, les ruïnes no són només, per a ell, restes d'un passat esplendorós sinó les mostres de la destrucció necessària perquè el futur s'obri camí; amb una certa innocència de progressista neòfit, després de descriure la riquesa del monestir de Poblet, afirma: «Amb tanta magnificència, tant luxe i ostentació, impròpia d'aquell lloc, devia arribar-hi lo just càstig. En efecte, lo dia en què afortunadament s'obriren en Espanya les portes a les modernes ideies, foren vandàlicament convertits en runes los monestirs de Catalunya i, entre ells, lo de Poblet».³ També en aquest punt, doncs, Massó es troba en una cruïlla ideològica i institucional. Hi pren partit: *L'Avenç* d'aquests primers anys és ple de notes arqueològiques, geogràfiques, artístiques o folklòriques que responen a aquesta mena de literatura, però la nostàlgia és temperada per dues intervencions significatives: l'exigència expressada per Canibell perquè es realitzi d'una vegada la unió de les dues associacions excursionistes i la publicació de «Quatre paraulas sobre monuments y records d'épocas

1. «Diada de Sant Jordi. Festa Patronal i de la Medalla d'Or», *Bulletí del Centre Excursionista de Catalunya* (1932), p. 134-148.

2. MASSÓ I TORRENTS, Jaume. «En Marian Aguiló y Fuster», *Bulletí del Centre Excursionista de Catalunya*, VII, núm. 29 (juny...), p. 177-181.

3. Així acaba «Lo monestir de Poblet», *L'Avens*, I, núm. 4 (18 setembre 1881), p. 13-14.

passades», de Valentí Almirall.⁴ La plataforma, la revista on s'expressen aquestes opinions, era *L'Avenç*.

No sé resistir-me a utilitzar la imatge de pal de paller per a descriure la figura de Massó: amb prou feines el veiem, però és al centre i, al seu voltant, van naixent iniciatives, que el deixen en un segon pla, però que sense ell no existirien. Anem sumant l'aparició, primer, de Ramon D. Perés, que acaba dirigint *L'Avenç* i portant-hi Joan Sardà, Josep Yxart i Narcís Oller, en un pas importantíssim per a precisar els ideals de modernitat i cosmopolitisme de la cultura catalana i, doncs, per a la creació posterior del Modernisme. Continuem: el 1890, reapareguda la revista l'any anterior, coneix Joaquim Casas-Carbó i, amb ell, crea la tipografia i llibreria que es convertirà ben aviat en el nucli editorial més important de l'època. Alhora, dóna suport, des de les pàgines de la revista, des de l'editorial i com a conferenciant al Centre Excursionista de Catalunya, a la campanya de reforma lingüística que dirigeixen Pompeu Fabra i Casas-Carbó, punt de partida de la normalització de la llengua per part de l'Institut uns anys més tard. I troba, en Alexandre Cortada, Raimon Casellas i, a partir del 1892, en Jaume Brossa, els personatges que porten a terme el programa renovador des de les plataformes que ell els ha proporcionat. És justament l'herència almiralliana la que fa possible aquesta col·laboració —que Marfany ha analitzat— entre un home com Massó, «d'instints bàsicament conservadors», apassionat per l'excursionisme i l'antiga literatura catalana, i un radical com Brossa. Quan l'aliança es trenca —amb la consegüent desaparició de la revista—, Massó concentra les seves activitats en l'esforç per unir catalanisme i modernisme com a punt de partida per a la regeneració col·lectiva: ha trencat amb el radicalisme ideològic anarquitzant de Brossa, però l'esquerranisme és inequívoc, tant que els empresonats de Montjuïc el trien a ell com un mitjà per a fer arribar un manifest col·lectiu de denúncia a l'opinió pública. Per això, també, es manté distant de l'evasionisme esteticista de Rusiñol. Ho demostra la seva obra literària (de la qual parlaré més endavant) i ho demostra també la seva participació activa en la represa de la combativitat modernista que representa la Festa de Sitges, com a autor del llibret de *La fada*, l'òpera d'Enric Morera que s'hi va estrenar. L'any següent, edita la revista *Catalònia* i, d'acord amb l'orientació vitalista/naturista que s'hi fa present, publica *Natura*, un interessant recull poètic. Col·labora en l'extensió del catalanisme amb la seva constant presència en els jurats Jocs Florals i certàmens locals, amb el moviment orfeonístic,

4. ALMIRALL, Valentí. «Quatre paraules sobre monuments y records d'èpocas passades», *L'Avenç*, III (1884), p. 408-415. Seguint les directrius d'aquest article, anys a venir Massó i Torrents criticaria la restauració del Monestir de Ripoll.

etc. També, bé que amb un cert distanciament, segueix l'aparició del catalanisme polític, tot i que aviat desconfia dels camins que pren la Lliga Regionalista, i participa activament, com a accionista i col·laborador, en l'esforç d'*El Poble Català* per a renovar el catalanisme polític des del Modernisme.

Entretant, les activitats editorials de *L'Avenç* han arribat al seu grau més elevat, sobretot gràcies a la «Biblioteca Popular de l'Avenç», iniciada el 1903. Però també amb la «Biblioteca Hispànica», la «Col·lecció d'Obres pòstumes de Verdaguer», la «Col·lecció de Prosistes Catalans», la *Revista de Bibliografia Catalana*, *La Rondalla del Dijous* o *L'Eco de la Treballada*. Ramon Pla ha estudiat a fons l'empresa i és a ell a qui em remeto: «Els títols publicats per l'editorial» —escriu— «ultrapassen la impressionant xifra de cinc-cents vint-i-cinc que pel nombre de lectors amb què comptava la societat catalana de l'època deu constituir un rècord d'edicions sense precedents en la història cultural catalana. Però a tot això cal afegir la utilització de tot aquest poderós mitjà cultural al servei d'una política editorial seriosa i rigorosa: difusió de la reforma lingüística, promoció de gèneres —prosa i teatre, sobretot, fins a arribar a constituir un premi de novel·la—, introducció de textos, autors i corrents culturals forans, edicions rigoroses de clàssics, promoció d'autors regionals catalans, i de valors literaris del Principat.» Ramon Pla conclou: «Si d'alguna manera cal resumir el que fou l'obra de *L'Avenç* en l'evolució de la cultura catalana, haurà de fer-se insistint que representà, més que no altra cosa, la introducció del rigor científic —positivista— i el desig sempre explícit de donar dignitat nacional a tots els aspectes de la cultura catalana. Aquest rigor i aquesta dignitat ells l'entengueren com a fruit de les solucions més modernes i també més cultes d'Europa i l'aplicaren, sobretot, al món de la literatura, de la llengua, de l'erudició i de l'edició.» Des d'aquest punt de vista, la silueta d'una obra col·lectiva com va ser la de *L'Avenç* coincideix de ple amb la de Massó.

Tinc tota la impressió que a l'estiu del 1905, per una sèrie de coincidències, Massó va jugar un paper molt important en un moment crucial: en la seva estada a Madrid, va assistir a les reunions en les quals es va gestar l'anomenat *Manifiesto intelectual*, que signaven Rodrigo Soriano, Manuel Bueno, José Nogales i altres. Allí va coincidir amb Amadeu Vives i Jaume Brossa, però també amb Eugeni d'Ors i Josep Pijoan. El manifest no va concretar-se en res, tal com explica Ors en una de les seves magnífiques cròniques de Madrid publicades a *La Veu de Catalunya*, però, per al catalanisme, aquell era un moment clau, de recomposició dels grups de força de la intel·lectualitat catalana. Ors era un dels puntals d'*El Poble Català* i, a Madrid, va pactar amb Massó la publicació d'un volumet amb els

seus escrits publicats a *El Poble Català* a la «Biblioteca Popular de l'Avenç» amb el títol de *Reportatges de Xènius*. Però el projecte no va arribar a concretar-se, tot i que Ors hi havia treballat. Per què? Potser perquè *L'Avenç* se'n va desdir? Potser es van sentir ferits pels articles proimperialistes i antinacionalistes de l'Ors de la tardor del 1905 (com «Per la reconstrucció de la Ciutat»), els mateixos que decidiren Prat de la Riba a captar-ne l'autor per a *La Veu de Catalunya*. És probable que si l'esquerra hagués donat sortida professional a Ors, l'evolució cultural del país hauria estat una altra. No sé estar-me de pensar que potser Massó hi va tenir alguna cosa a veure. No fem, però, política-ficció.

En canvi, les relacions Pijoan-Massó en van sortir consolidades i van obrir, per a Massó, tot un camp professional, des del Congrés Internacional de la Llengua Catalana a l'Institut d'Estudis Catalans (triat com a membre fundador) i la Biblioteca de Catalunya. Seria, al capdavall (en part, també, per les dificultats d'una empresa com la seva, deficitària econòmicament) el que centraria definitivament la seva vida. Liquidarà *L'Avenç* el 1915, bé que anys més tard arrossegava encara el dèficit que l'editorial havia generat (i del qual es va fer càrrec ell personalment). La seva presència pública es redueix, bé que l'anem trobant com a professor dels Estudis Universitaris Catalans i a l'Escola de Bibliotecàries, i a la presidència, del 1915 al 1917, del Centre Excursionista de Catalunya i, del 1927 al 1929, de l'Ateneu Barcelonès. No cal dir que va ser membre d'un seguit de societats erudites, d'entre les quals, la Hispanic Society of America; que va participar en manifestacions en pro de la unitat cultural i lingüística dels Països Catalans (com la seva participació en la Festa de la Capella de Manacor, al costat de Rubió i Lluch, el 1903) i d'amistat occitanocatalana (com els actes celebrats a Tolosa de Llenguadoc el 1907).

En conjunt, no oblida les seves posicions militants: el 1907 sosté una polèmica amb Domènech i Montaner sobre les activitats i les despeses de l'Institut d'Estudis Catalans; el 1915, en adonar-se de l'ús que feia Eugeni d'Ors del *Manifest per la Unitat Moral d'Europa*, després d'haver-lo firmat, fa públic el seu desacord i la retirada de la seva signatura (amb la participació en l'acte de germanor francocatalana celebrat a Perpinyà el 1917). L'esperit atent i compromès amb què havia iniciat la seva activitat intel·lectual, doncs, no va abandonar-lo mai. Tot i que li tocà viure la guerra i la postguerra: va morir a Barcelona el 1943.

* * *

Massó i Torrents no és un gran escriptor, però va saber ser prou sensible, prou atent a les demandes estètiques i culturals del seu temps

per a produir una literatura carregada d'intencions, que ens revelen la seva personalitat i la del grup que l'envoltava amb una considerable fidelitat. I, en aquest aspecte, em sembla que en bona part Massó és un fill literari del romanticisme, que surt a la palestra en una mena d'atzucac al qual ell no troba solució. Apunta, certament, cap al plantejament d'aquells temes que, segons Joaquim Molas, caracteritzen la poesia dels setanta i vuitanta del segle passat: l'encarament a «les grans tensions filosòfiques i morals de l'home modern, un home enfrontat, a la vegada, amb el seu destí personal, amb el món que l'envolta i amb la ciència que vol explicar-lo». L'intent més ambiciós que respon a aquesta idea és el poema escènic inèdit *Enrich de Villena*, que potser té alguns ressos del *Faust* goethià. Entre l'afany per abraçar el coneixement total de l'univers i el desengany, l'escepticisme i la impotència de la postració en la invalidesa, Enric de Villena, que se sap estranger entre els seus contemporanis, només té un consol: que en el futur les seves ambicions i els seus dubtes siguin compresos.

Massó, però, és incapaç d'apujar l'escriptura als registres que li exigiria el tema. La sortida li vindrà amb les propostes de Ramon D. Perés: allò que a l'època anomenen «verisme» i que respondria a un realisme construït sobre la vivència personal, sobre la sinceritat, un aspecte que derivava cap a la defensa d'un llenguatge poètic que defugia el retoricisme romàntic i pretenia acostar-se a la llengua parlada. És possible que en l'estada a Anglaterra el 1886 captés alguns ressos del preraphaelisme. En tot cas, el verisme, potser amb l'herència de la poesia de factura popularitzant de Marià Aguiló i d'Apel·les Mestres, es troba a la base del seu primer llibre de poemes, *El llibre del cor*, del 1888, aplec de poesia íntima, amorosa, que respon, no podia ser altrament, al prometatge amb Josepa Ventós.

Crec que cal no oblidar que Massó i Torrents, tot i les diferències d'edat, comença a publicar un any abans de l'aparició de *La papallona*, de Narcís Oller. Llegir, doncs, les seves narracions tenint-ho present, ens el revalor. El mal va ser que *Croquis pirinencs* no van aparèixer en volum fins al 1896, quan Yxart ja era mort. Dic això perquè la comparació dels *Croquis* amb els *Records d'un excursionista*, de Carles Bosch de la Trinxeria, ens demostra la modernitat de Massó. Ni digressions didàctiques ni anotacions curioses: Massó descriu o narra des d'una perspectiva que explícitament vol veure el Pirineu i els seus homes com un espai d'humanitat ric i diversificat com qualsevol altre. Defuig l'idealisme romàntic, però també la visió deformada del ciutadà que veu en el pagès o el muntanyenc l'home primitiu. Defuig, també, tota mena de simbolisme (llevat, potser, d'«En Po», on insinua un paral·lelisme entre el vell cantaire i la mun-

tanya del Canigó) i s'adsciu de manera clara en una estètica realista —o verista— que, en el moment en què es publica en volum, adquireix una dimensió complementària: s'alinea al costat de la reacció «naturista» que s'enfronta al simbolisme decadentista. Tot lliga: la franquesa de la visió, les bones relacions entre els homes (tot i les tragèdies naturals o humanes que hi descriu), la mitificació dels espais pirinencs com a centre de la civilització catalana, el llenguatge entre metafòric i afrancesat dels personatges, tot, en conjunt, s'ajusta a la perspectiva estètica adoptada, bé que amb una sensibilitat que Soler i Miquel descrivia com a obra d'un «contemplador enamorado y solitario que concentra y guarda caliente la impresión recibida».

En poesia, *Natura*, publicat dos anys més tard, respon de ple a aquesta mateixa perspectiva: motius, sensacions i imatges són intercanviables d'un llibre a l'altre. Però el poema accentua l'emotivitat o, per descriure'l gràficament, fa un moviment que va des de l'observació inicial, descriptiva, a la identificació emotiva i, si s'escau, al pla simbòlic. Pérez-Jorba en feia una lectura antidecadentista: el goig que sentia Massó davant la natura era «refinat i sà» i, si bé és cert que «li encisa el pensament» i li «promou sensacions delicades i exquisites» més cert és encara que «li saceja els nirvis» i «li dóna cert vigor, fortificant-la, a la seva sensibilitat».⁵ La natura, així, és percebuda com el vestigi d'un Tot primigeni, integrador, que dóna al contemplador la dimensió ètica i metafísica en el qual troba sentit harmònic, el propi espai en relació amb l'Univers. És allò mateix que Maragall va fer en alguns poemes i va explicar teòricament. Així, la contemplació de la natura es resol en un ritus d'immersió iniciàtic. Com en el poema «El cim»: s'hi arriba després d'un esforç compensat per la sortida del sol. Tot, aleshores, pren sentit:

Mercès, Natura!
Tu m'has obert el llibre de la vida,
me l'has feta estimar.

Després de negra nit,
sempre, sempre esplendent vindrà un nou dia!

Es tracta, doncs, de la regeneració moral de l'home en contacte amb les deus pures de la natura i, no ho oblidem, ja que de les muntanyes catalanes estem parlant, del gresol de la col·lectivitat. L'experiència de la immersió en la natura esdevé paral·lela a la catarsi col·lectiva del cant coral o de la reelaboració de la llegenda. La influència wagneriana, en aquest punt, explica el llibret de *La fada* (una peça que, a

5. PÉREZ-JORBA, J. «*Natura*. Poesies per J. Massó i Torrents. I», *Lo Somatent* (25.I.1898).

parer meu, demostra les limitacions de Massó davant dels plantejaments dramàtics) i el poema «Etern combat», publicat a *Catalònia*. En els dos casos, la nocturnitat és l'espai del mal i de la mort, mentre el sol ixent esdevé símbol de la unitat i permanència de la pàtria, que recull també aquest mateix motiu:

Oh Sol! Dóna'ns ardor, omple'ns de sang les venes
per deslliurar la pàtria, per rompre ses cadenes!

L'últim gran projecte literari de Massó va ser un gran retaule novel·lístic que havia de dur el títol de *La vida catalana* i que havia de constar de cinc novel·les: *Desil·lusió* (única publicada, el 1904), *El castellanista*, *El fabricant*, *L'artista* i *Ideal*. No costa veure que la sèrie volia ser un retrat de la vida catalana i, doncs, que responia a uns patrons novel·lístics realistes. L'ambició, però, no es correspon amb els resultats, tot i que Massó hi aporta un seguit de posicionaments ideològics que, probablement, acaben condicionant-lo en excés. Hi adopta una perspectiva ideològica que el porta a representar, darrere l'evolució del protagonista, la del Modernisme, des de l'aparició dels anhels regeneracionistes fins a convertir-se —des del seu punt de vista— en moda estrangeritzant, esteticista i evasionista. El protagonista, Pauet Bruguera, malgrat l'itinerari Barcelona-Olot-París-Anglaterra-Olot-Barcelona, no és pròpiament una consciència subjectiva sinó l'instrument de l'autor per a visualitzar la seva tesi. Els dos plans, individual i social, no estan ben encaixats, en part perquè l'autor no ha aconseguit formalitzar la dimensió representativa que pretén que tinguin. Així, la crònica social es redueix a escenes ciutadanes o rurals i a personatges més o menys representatius que se succeeixen sense un autèntic lligam amb una acció individual o col·lectiva que els doni lloc i sentit dins el conjunt. Perquè, a més, l'objectiu regeneracionista, com ja li va ser criticat a l'època i ha remarcat Alan Yates, hi és superposat, com «sensacionals revelacions apocalíptiques» que algun dia s'han de realitzar al marge de l'acció dels personatges. Les preocupacions sentimentals, els amors per Maria i el casament amb Kate, en un canvi en el qual l'autor vol significar la feblesa i la infidelitat del protagonista amb ell mateix i amb el seu poble, tampoc no tenen fonaments suficients. Per això, tampoc no se sosté com a novel·la de tesi, i allò que apuntava, la novel·lització de la vida cultural i ideològica de la Catalunya de tombant de segle, va restar per fer.

Tanmateix, *Desil·lusió* posa sobre la taula dos problemes de gran interès: l'un, el pretès conflicte entre Modernisme i novel·la ciutadana; l'altre, la dimensió del «modernisme» de Massó. Utilitzem, per a plantejar aquestes qüestions, dos comentaris a l'obra: un de Víctor

Català i un altre de Miquel dels S. Oliver. En efecte, Víctor Català, a propòsit de la novel·la de Massó, es queixava de les acusacions rebudes: «S'ha pres d'habitud acusar a nostres escriptors de no saber fer més que ruralisme i no saber emplear altres tons que els foscs, al servei d'assumptes aspres i violents; i això és una gran injustícia [...]. La literatura que compta amb figures tan magnes com un Massó i Torrents, un Narcís Oller, un Pin i Soler, quins genis amples i fecunds abracen tots els genres i tots amb fortuna i potència, no pot, no deu, ésser mai titllada de restreta i exclusivista. No cal pas inventar-la la novel·la ciutadana, a Catalunya: prou que l'han feta vostès i ben complerta i ben forta i ben rica de color, a Déu Mercè!». En tot cas, és evident que *Desil·lusió* era un esforç per fer una novel·la moderna o, en altres termes, de novel·lar els conflictes bàsics de la Barcelona moderna. Si no va incidir més va ser per les limitacions del seu autor com a novel·lista.

Miquel dels Sants Oliver, en canvi, plantejava, en analitzar la figura de Pauet Bruguera, el protagonista de la novel·la, un aspecte que podria ser plenament aplicable al seu autor: «Tiene en las venas, como casi toda su generación, el virus del "dilettantismo", es decir, que siente el prurito de todos los géneros y recibe el contagio de todas las aficiones, corriendo des al poesía a la erudición selecta, desde la crítica a la novela, con aquella especial distinción que caracteriza esta fiebre [...] deliciosa y que somos tantos a compartir y a experimentar. En *Desil·lusió* y en su personaje principal, se cifra algo de tal pasión, muchas veces malograda por lo excesiva y ambiciosa, por la falta de *esprit de suite*, por el mariposeo inconstante que disipa el espíritu en los preludios i las tentativas». Massó, certament, plasma va en el personatge alguna cosa d'ell mateix. Però el dilettantisme, el papalloneig inconstant, ell l'havia superat justament pels mateixos elements que l'havien fet possible: el catalanisme almirallà. En el combat per la cultura, en la lluita per uns valors que estaven per sobre dels individuals, troba sentit la seva obra, des del que crea *L'Avenç* al que s'incorpora a l'Institut d'Estudis Catalans. Per aquest patriotisme, Massó va ser modernista i, perquè era modernista, va saber convertir el dilettantisme en una lluita per la cultura. Per això, crec, mereix avui el nostre homenatge.

Jordi Castellanos
Catedràtic de Literatura Catalana
Universitat Autònoma de Barcelona

II

Vint anys després de la mort de Massó i Torrents, Rubió i Balaguer escrivia a la revista del Centre Excursionista de Catalunya: «[...] en aquests últims anys he vist recordat el nom de Massó Torrents lligant-lo a la història de la revista de *L'Avenç*. Però Massó Torrents no va ser únicament l'home de *L'Avenç* i dels *Croquis Pirinencs*, ja clàssics. Va ser també un informadíssim erudit de la nostra història literària i un bibliotecari de vocació al qual va lligada la vida de la Biblioteca de Catalunya [...]. Hi va portar moltes innovacions de mètodes i de programes d'actuació.»¹

Tingué una formació universitària entre vacil·lant i vària, que va de l'arquitectura a les matemàtiques, passant pel dibuix, i a les lletres, per les quals confessa que sempre tingué el principal interès. Fou alumne de Milà, però només en cert sentit es pot dir que en fou deixeble, més aviat per la lectura de les seves obres principals, sobretot les referides a la poesia medieval. Segons les seves memòries, no gosà tractar-lo personalment, però es pot afirmar justificadament que s'incardina de fet en l'escola de Milà: n'incorpora la periodització de la literatura catalana, amb relació directa a les propostes de Rubió Lluch, amb qui mantingué un contacte freqüent, així com amb altres historiadors de la literatura i filòlegs. Per exemple, obtingué la seva formació paleogràfica amb Manuel de Bofarull, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Es pot dir, sense ànim de fer paradoxa, que el mateix activisme cultural el va portar a la vida acadèmica, entesa com a participació en les iniciatives d'entitats constituïdes per a l'avançament dels coneixements humans i, molt especialment, dels científics en tots els rams. Concretament, participà en l'aventura de la creació de l'Institut d'Estudis Catalans i, amb la peculiar situació de principi d'aquesta institució, es lligà a una vida acadèmica no gens convencional, imbricada, a més, amb la creació i organització de la Biblioteca de Catalunya. D'abans, l'activitat científicoerudita i més pròpiament intel·lectual es desenrotllava en centres d'aglutinació de curiositats i interessos científics i patriòtics: en primer lloc, a l'Associació d'Excursions Catalana i al Centre Excursionista de Catalunya, motor probable dels seus interessos erudits; a l'Ateneu i a les tertúlies i amb la relació personal i professional, especialment a l'editorial *L'Avenç*, on emprèn la publicació dels set volums de *Revista de Bibliografia Catalana* i que al llarg dels anys el va fer po-

1. RUBIÓ I BALAGUER, Jordi, «Jaume Massó i Torrents», *Montaña. Centre Excursionista de Catalunya*, XVII, núm. 91 (1964), p. 118.

sar en contacte amb personatges molt diferents i, sobretot, amb els del món de la filologia.

La mescla d'activisme i d'aportació filològica de la intervenció en la campanya lingüística de *L'Avenç* es repeteix, en certa manera, en la participació en el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana. I és que en aquestes dates ja es trobava decididament orientat pels camins de la recerca, centrada, bé que no circumscrita, en els inventaris documentals bibliogràfics i en l'edició de textos. A partir de l'any següent, la casa acadèmica de Massó serà l'Institut d'Estudis Catalans: el nom de Massó ja apareix a l'esborrany de dictamen relatiu a la seva creació i a la recollida de materials bibliogràfics i documentals per a l'acompliment de les seves funcions, i de seguida serà nomenat arxiver-bibliotecari de la institució. Si fins aleshores Massó és present en múltiples camps de l'activitat literària i cultural, la creació de l'Institut, de la Biblioteca i de l'Escola de Bibliotecàries en multiplica la presència.

Pijoan va proposar a Prat de la Riba la idea de l'Institut, però Prat de seguida comptà amb Rubió i Lluch i Massó i Torrents, que va intervenir en l'adquisició de les col·leccions fundacionals i successives de la Biblioteca, en l'organització inicial de la Biblioteca i en la inspecció del seu funcionament, en la del processament i de les condicions d'accés dels seus fons, en la recerca de nou local i en la instal·lació definitiva a l'antic Hospital de la Santa Creu i, finalment, en la formació del personal bibliotecari, amb un paper, en conjunt, decisiu. Les notes preses per Rubió i Balaguer de les actes de l'Institut d'Estudis Catalans de 1907 a 1914, a propòsit de l'actuació de la Junta de Biblioteca, permeten de constatar el que explica la crònica feta per Alexandre Galí respecte a l'Institut i de precisar alguna cosa, com ara que, després de la polèmica de 1910 sobre la necessitat de creació d'una biblioteca pública a Barcelona i quina orientació havia de tenir, s'intensificaren les gestions i els programes d'actuació de la comissió, perquè la biblioteca era un dels objectius fonamentals.

A les actes de la Biblioteca de Catalunya de finals del 1913 a 1923 es pot constatar que Massó no falta a cap reunió i tot fa creure que abans tampoc, tenint en compte la constància que hi ha de les seves intervencions successives en tot d'afers de la Biblioteca. En destacaré unes quantes.

En primer lloc, l'elaboració amb Miquel dels Sants Oliver de l'informe per a l'adquisició dels 4.286 títols de la biblioteca de Marià Aguiló, tancada al mes de gener de 1908 i executada a l'abril, havent estat iniciada al juliol de 1907 a partir d'una carta d'Àngel Aguiló a

Josep Pijoan. L'informe manuscrit, signat per Massó i Oliver, té un darrer paràgraf que no apareix en la versió aprovada i publicada en l'*Anuari* de 1908,² en el qual apareix la denominació de «Biblioteca Nacional de Catalunya», el nom defensat en principi per Prat de la Riba (Massó tingué participació directa, segons Rubió i Balaguer, en el nom posat definitivament el 1914), i el caràcter de biblioteca pública, que no tindria fins aquest any, tot i que en un paràgraf anterior ja justificava la compra de la biblioteca «per a servir de pedra fonamental a la futura i magna Biblioteca de Barcelona»: «Que s'estudii i prepari la forma més hàbil i oportuna per a que dita Biblioteca Nacional de Catalunya, tenint caràcter públic i assegurant-se el patronat del municipi de Barcelona i dels superiors organismes regionals, en son cas, quedi annexa a l'Institut i encomanada a sa direcció i custòdia». Massó coneixia la biblioteca d'Aguiló i podia valorar-la molt bé en el que valia perquè Aguiló li havia facilitat l'accés a alguns dels seus llibres per als treballs d'erudició o per a edicions de textos antics; treballs d'erudició publicats a l'*Anuari* de l'IEC, més endavant, la qual cosa li facilità encara més les relacions personals amb erudits filòlegs i historiadors, entre les quals cal destacar les que mantingué amb Brutails i Foulché-Delbosc. Massó parla d'aquesta adquisició de la biblioteca d'Aguiló, per exemple, a *El Poble Català* el 25 de maig de 1909, en donar compte dels beneficis i de la importància de l'acumulació d'un patrimoni bibliogràfic tan destacat.

El 1912, és facultat amb Eugeni d'Ors per l'Institut d'Estudis Catalans per a estudiar i executar els detalls tècnics i econòmics de l'adquisició de llibres, sobretot dels que compren a l'estranger els membres de l'Institut d'Estudis Catalans directament. Així mateix, intervé en l'adquisició de la biblioteca de Jacint Verdaguer i la col·lecció de Salvador Babra el 1912. Es conserva un document de compra a Salvador Babra que firma Massó entre d'altres. Es tractava de 158 títols en quatre lots, dels més importants de la biblioteca, destinats, es diu textualment ja aquest 1912, «a la Biblioteca de Catalunya», amb aquest nom. Hi ha també l'autògraf de l'article sobre l'adquisició del primer fons Verdaguer el 1910, publicat a *El Poble Català* igualment. Intervé, a més, en la donació de fullets i la col·lecció cervantina d'Isidre Bonsoms el 1910 i el 1915, respectivament. Intervé, també, en la donació del Govern francès de fons científics francesos, rebuts el 1916 en un acte solemne, en plena guerra

2. MASSÓ I TORRENTS, K., i OLIVER, M. S., «Dictamen-acord de l'Institut d'Estudis Catalans proposant a la Excm. Diputació Provincial de Barcelona l'adquisició de la Biblioteca Aguiló, llegida en sessió de 28 de setembre de 1907», *Institut d'Estudis Catalans. Anuari MCMVIII* ([1909]), p. 23-26.

europea, amb Lucien Poincaré com a delegat francès i amb paraules d'agraïment de Massó mateix.

Hi ha també l'elaboració per part de Massó del Reglament i els Estatuts de la Biblioteca, segons unes notes conservades, com l'extret de l'acta de l'Institut d'Estudis Catalans: «Per unanimitat s'acorda a continuació tributar un expressiu vot de gràcies al senyor Massó Torrents per l'encert i intel·ligència amb què ha dut a terme la seva tasca, demostrant els seus grans coneixements en biblioteconomia». En dona també notícia Rubió i Balaguer a l'article esmentat de 1964. Hi ha encara fulls manuscrits en què Massó carrega l'accent en la conveniència d'estar assabentats de l'organització de museus i biblioteques que cal visitar: parla de Londres, de París, de Madrid, i parla també de la necessitat de conèixer l'estat de les biblioteques de Catalunya i de crear una biblioteca catalana.

Intervé en la discussió de l'ordenació catalogràfica dels fons bibliogràfics de la Biblioteca. Hi ha nombrosos apunts conservats sobre aquesta àrdua qüestió: el juliol de 1912 consta a les actes de l'Institut, segons l'extracte de Rubió i Balaguer, el propòsit d'enllestir la Biblioteca a final d'any i la decisió d'interrompre el sistema antic de catalogació i seguir el de Brussel·les pels dos primers números; s'acorda també col·locar els llibres segons aquest últim sistema, llevat dels que formin col·leccions especials. El punt de vista de Massó era que el «catàleg per sistema de diccionari era el més econòmic» i que el decimal era el més car, perquè comprèn un catàleg de matèries decimal, un d'alfabètic (índex acumulatiu) i un d'alfabètic d'autors, i acaba dient que «quan s'ha acabat el catàleg general alfabètic d'una biblioteca és quan és hora d'intentar un catàleg sistemàtic de matèries». Massó combaté l'acord d'adoptar el sistema de classificació decimal i resumia el seu antidecimalisme centrant-se en la manca de rigorositat científica i sobretot, potser decisivament, en la insuficiència per als estudis catalans on, diu, queden «reduïts a res». Hi remarca l'allunyament de la filologia i la literatura; subratlla que l'autor del sistema, deia que «el principal tret característic del seu projecte és l'índex alfabètic» i que els decimals «han de ser utilitzats com a servents i no com a amos». Per això proposa, com a alternativa o mal menor per a l'ordenació dels llibres de lliure accés, l'acostament del número quatre i del vuit i la introducció d'una subdivisió específica per a la matèria catalana del quatre, del cinc, del vuit i del nou.

Cal dir, resumint, que Massó i Torrents va intervenir també en l'acte inaugural de la Biblioteca de Catalunya el 1914, ja com a inspector, que representava per a ell la culminació d'uns esforços que des-

embocaven en aquesta obertura al públic, ja definitiva, tot i que amb moltes vicissituds encara per passar abans i després de la Guerra Civil.

Va ser també professor de literatura catalana antiga a l'Escola de Bibliotecàries entre 1917 i 1920. Va substituir Carles Riba entre el 1920 i el 1924, fins que va ser depurat juntament amb la pràctica totalitat dels professors. Va tornar a ensenyar literatura del 1930 al 1939, encara que durant la Guerra Civil, el curs 1938-1939, va ser suplert per Carme Riudor, fins que va ser separat de l'Escola definitivament el 1939.

Val a dir que intervé en la nova ubicació de la Biblioteca. Va ser un dels valedors de la utilització de l'antic Hospital de la Santa Creu recollint, ja el 1925, en un acte públic de la Biblioteca de Catalunya, el suggeriment llançat per Nicolau d'Olwer com a regidor municipal d'utilitzar l'aleshores ja pràcticament desafectat Hospital de la Santa Creu com a nova seu d'aquesta Biblioteca, cosa que va poder portar-se a terme després de la dictadura de Primo de Rivera, quan l'Ajuntament va cedir a la Diputació aquest edifici per a ser utilitzat i compartit per l'Institut (a la Casa de Convalescència) i la Biblioteca (a l'edifici gòtic).

L'exposició bibliogràfica, que després tindrem ocasió de visitar, feta a partir del nombrós material que ja existia a la Biblioteca i del que els néts de Massó i Torrents, els senyors Joan i Jordi Massó i Millet, hi han incorporat generosament les darreres setmanes, recull mostres representatives de l'obra de Massó, inclosa la de l'erudit que cal destacar que fou, i des de jove, perquè als vint-i-cinc anys ja publicava el primer dels catàlegs d'una sèrie que tots hem hagut d'utilitzar encara, al costat dels seus repertoris, sobretot el de la poesia medieval, de 1932. Em refereixo a la quantitat d'informació continguda en el catàleg dels manuscrits de la Biblioteca Real de Madrid de 1888, a l'anuari bibliogràfic català corresponent a 1888 (publicat l'any següent), al de la Biblioteca Nacional de Madrid de 1896, al de la Biblioteca de l'Ateneu, etc.

Els seus treballs esmentats comportaven el tracte amb els textos originals dels escriptors catalans antics i, amb això, l'assimilació de la llengua antiga (escriu, per exemple, poemes en llengua antiga com a joc, en un dels quals explica al seu amic Ramon D. Perés la seva estada a Madrid per la recerca que hi feia per a la confecció del catàleg de la Biblioteca Nacional) i l'edició d'aquests textos, sobretot al *Repertori* de 1932, que no és una simple relació, sinó la col·lecció d'una gran quantitat de textos, la major part de vegades editats per primer cop.

Les seves edicions s'arrodoneixen, dintre d'unes òbvies limitacions tècniques, a la «Bibliotheca Hispanica» amb Jordi de Sant Jordi, amb el *Decameron* i amb els *Gesta Comitum Barcinonensium*, i, en un altre pla, amb el projecte de publicació de les *Cròniques* a l'Institut.

Cal esmentar, entre aquestes activitats, el projecte no aconplert del resum d'història de la poesia que s'havia anunciat a la col·lecció «Minerva». I permetin-me destacar, finalment, els retrats biogràfics dels amics escriptors i erudits que escampà al llarg dels anys en diferents diaris i revistes, que donen compte de la sensibilitat i de la qualitat humana del nostre homenatjat.

Manuel Jorba
Director de la Biblioteca de Catalunya